

bilans energetyczny, inaczej mówiąc – nadmiar jedzenia w stosunku do potrzeb organizmu. Energia dostarczana do organizmu w postaci jedzenia w około 60% jest zużywana na podstawową przemianę materii. Potencjalną przyczyną tej epidemii może być zmiana nawyków żywieniowych i stylu życia obserwowana w ciągu trzech ostatnich dekad. Czy większe porcje posiłków, spożywanie posiłków wysokokalorycznych, korzystanie z barów szybkiej obsługi, taniej żywności, większej ilości słodzonych napojów oraz nawyków podjadania odpowiada za otyłość współczesnego człowieka? Czy choroba przewlekła i postępująca spowoduje więcej problemów medycznych, socjoekonomicznych oraz psychologicznych?⁴⁴ Według starego powiedzenia „Tacy jesteśmy, jak się odżywiamy.” Dlatego też trzeba pamiętać, że w sposobach odżywiania się popełniamy mnóstwo błędów, więc dlatego często chorujemy. Nie zapominajmy o zatruciach powietrza, wody i żywności, a na wszystko nakłada się niedostatek ruchu i stres, który przyczynia się do tego żeby pogłębiać się w chorobie.⁴⁵

Czynniki społeczno-ekonomiczne dotyczące konsumpcji żywności różnych grup społecznych można modyfikować. Na przykład obniżenie cen owoców i warzyw oraz podwyższenie cen żywności o dużej zawartości tłuszczu, cukru i soli przyniesie prawdopodobnie najwięcej korzyści zdrowotnych grupom o niskim statusie społeczno-ekonomicznym. Na przykład w Danii obniżenie podatków na warzywa i owoce o 25% oraz jednoczesne podwyższenie podatku od produktów żywnościowych o dużej zawartości tłuszczu i cukru oznaczało największe korzyści dla osób o niskich dochodach. Jest to ważny element polityki społeczno-ekonomicznej państwa mający na celu przeciwdziałanie otyłości i nadwadze⁴⁶.

1.6. Забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів

За сучасних реалій розвитку національної економіки набуває актуальності дослідження ролі вищої освіти в забезпеченні економічного розвитку держави та вищих навчальних закладів (ВНЗ). У цьому контексті як перед вищими, так і перед державою постає важливе завдання забезпечення економічної безпеки, сприяти чому може підготовка висококваліфікованих випускників, які будуть затребувані і на вітчизняному, і на міжнародних ринках праці з урахуванням нарощування процесів глобалізації, що відбувається на всіх рівнях (економічному, політичному, соціокультурному, освітньому тощо), реалізації євроінтеграційних пріоритетів України та переходу до економіки знань, адже основним елементом, що сприяє прогресу є людина, тому що вона створює знання.

У зв'язку з зазначеним виникає потреба в розробці заходів, що сприяли б захисту від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність вищих навчальних закладів. Об'єктивною підставою для цього є:

- погіршення фінансово-економічного становища ВНЗ та зниження рівня їх економічної безпеки;
- зниження рівня розвитку секторів промисловості, для яких здійснюється підготовка фахівців вищими навчальними закладами України;
- погіршення економічного розвитку держави у результаті зниження макроекономічних показників;
- зниження конкурентоспроможності України на світовій арені та, у загальному

⁴⁴ Ewa Szanecka, Ewa Małecka-Tendera: Zmiana nawyków żywieniowych a problem otyłości u dzieci. „Endokrynologia, Otyłość, Zaburzenia Przemiany Materii” 2006, tom 2, nr 3, s. 102-107

⁴⁵ Irena Gumowska: Pożywienie twoim lekarstwem. Agencja Wydawnicza „Comes”. Warszawa 1994, s11

⁴⁶ Belinda Loring, Aileen Robertson: Otyłość i nierówności. Praktyczne aspekty przeciwdziałania nierównościom związanym z nadwagą i otyłością. <http://www.who.org.pl/aktualności.php?news=14> [7.05.2017]

підсумку, зниження рівня економічної безпеки держави й національної безпеки в цілому.

У сучасних умовах відбувається нарощування негативних тенденцій як у сфері вищої освіти, так і економіки в цілому, що призводить не тільки до погіршення якості вітчизняної вищої освіти та сприяє зниженню рівня економічного розвитку країни, але й створює загрози економічній безпеці вишів, а відтак, і економічній безпеці держави, країни і національній безпеці в цілому. Адже наразі вищі навчальні заклади як суб'єкти господарювання функціонують в умовах ринкових відносин (знаходяться під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища), а відтак задля підвищення ефективності їх діяльності повинні розробляти та реалізовувати заходи, що сприяють запобіганню, послабленню або захисту від загроз діяльності вишу та призведуть до підвищення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності.

Вітчизняна вища освіта, в тому стані, в якому вона перебуває сьогодні, не здатна ефективно виконувати функцію «соціального ліфта» і перестає бути сферою здійснення соціально-економічних інвестицій, які мають важливе значення для забезпечення економічного зростання України. Нагальним є вирішення питання доступу до якісної освіти, особливо вищої, яка все більшою мірою стає платною, що зменшує можливості доступу до неї категорій населення, які відносяться до соціально незахищених. Та, навіть, не зважаючи на високу платню, українські вищі через застарілу структуру підготовки спеціалістів, низьку оплату праці викладачів, недостатню матеріальну базу та наукову діяльність, випускають на ринок праці неконкурентоспроможних фахівців. А сама вища освіта вже давно дискредитована як джерело отримання професійних знань⁴⁷.

У контексті дослідження доцільно розглядати економічну безпеку ВНЗ в якості елемента системи (національна безпека – економічна безпека – економічна безпека країни – економічна безпека держави – економічна безпека підприємства). При цьому важливим є дослідження авторів, проведене в праці⁴⁸, де вони зазначають, що крім забезпечення екосесента (economic security of enterprise) є нагальна необхідність забезпечення економічної безпеки й суспільно важливих соціально-економічних систем, до яких належать вищі навчальні заклади, які автори пропонують називати «екосесед» (economic security of education). В цій же праці відмічається, що ВНЗ можна розглядати з позиції економічної корпорації (при вирішенні проблематики економічної безпеки ВНЗ необхідно використовувати принципові підходи до оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності з урахуванням особливостей діяльності ВНЗ, її продукту – знань та його комерціалізації) та як важливий елемент соціально-економічної системи (проблематику екосеседа потрібно формувати в контексті економічної безпеки країни). Проте автори в цій же праці, зазначають, що «експлейнарний базис екосеседа має формуватись на деякій змішаній позиції, яка зумовлена тісним зв'язком соціальних відносин у системі національної вищої освіти з економічними відносинами».

Однією з найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань є високий рівень освіченості її громадян. Так, 45 % української робочої сили мають вищу освіту (за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн)⁴⁹.

У відповідності з результатами проведеного загальнонаціонального опитування з

⁴⁷ Депутати хочуть зменшити вартість навчання в ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studiarium.net/page/360-deputati-hochut-zmenshiti-vartist-navchannja-v-vnz>.

⁴⁸ Козаченко Г. В., Тюленев Г. Д. Позиціонування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки / Г. В. Козаченко, Г. Д. Тюленев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_13.pdf.

⁴⁹ Федулова Л. І. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії [Текст] / Л. І. Федулова, Т. М. Корнєєва // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 3–17.

метою дослідження громадської думки щодо вступу до вищих навчальних закладів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання та певних питань якості освіти третина населення України (32 %) питання вдосконалення якості вищої освіти відносить до завдань першочергової важливості⁵⁰.

На сьогоднішній день важливим завданням, яке має вирішуватись на усіх рівнях є підвищення якості вищої освіти шляхом узгодження потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців. Зазначене спроможне забезпечити підготовку конкурентоспроможних як на вітчизняному, так і на міжнародних ринках праці фахівців, які в перспективі зможуть забезпечити економічний розвиток держави на інноваційних засадах.

За даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 рік⁵¹ Україна втратила 3 позиції і спустилась з 76-го (у 2014 році) на 79-те місце (у 2015 році) серед 140 країн світу і знаходиться між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник її конкурентоспроможності також знизився на 0,11 з 4,14 до 4,03. В цілому, за 2011-2015 роки позиції України у цьому рейтингу не мали тенденцій до стабільного зростання. Так, у 2011 році Україна посіла 82-е місце, у 2012 – 73-тє, у 2013 – 84-тє місце відповідно.

Для порівняння, згідно з даними глобального рейтингу конкурентоспроможності у 2013-2014 роках⁵², незважаючи на суттєву втрату позицій (Україна у 2013-2014 роках порівняно з даними за 2012-2013 роки перемістилась на 11 позицій, з 73-го на 84-тє місце, отримавши показник 4,05 бали з 7 можливих), найкращий стан справ за цей період спостерігався з охопленням населення освітою, якістю викладання природничих та математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягах ринку. До негативного слід віднести те, що у зв'язку з недостатніми обсягами впровадження наукоємних технологій у виробництво та фінансування науки не на належному рівні з часом якість освітніх послуг та рівень вітчизняної науки помітно знижується. Уваги за період 2013-2014 років заслуговує позиція України в рейтингу здатності країни на втримання талантів, тобто високоосвічених кадрів та молодих кваліфікованих спеціалістів, за яким Україна посіла 140 місце з 148. На фоні розвинутої Європи, в державах якої дані індекси мають максимальне значення, шансів на утримання кадрів, які могли б в перспективі допомогти країні подолати труднощі сьогодення, практично не лишається⁵³.

За даними⁵⁴ у 2015 році позитивним результатом України слід вважати той факт, що за вищою освітою та професійною підготовкою держава піднялась на 7 позицій і зайняла 34 місце з 140 країн світу, що є конкурентною перевагою країни (конкурентною перевагою вважається чинник, за яким країна посідає 50-е місце і вище у рейтингу). Також держава зайняла 14-тє місце в світі за рівнем охоплення вищою освітою та 38-е місце за якістю викладання математики та природничих наук, 44-тє місце – за доступом до Інтернету в школах (плюс 23 позиції).

Нааявність і поглиблення розриву зв'язку між освітою, наукою та виробництвом є однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог

⁵⁰ Тестування та рівний доступ до якісної вищої освіти: громадська думка про ЗНО, вступ до вишів, проблеми вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/en/polls/2011-year/testuvannya-ta-rivnii-dostup-do-jakisnoi-vishoi-osviti-gromadska-dumka-pro-zno-vstup-do-vishiv-problemi-vishoi-shkoli.htm>.

⁵¹ Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.

⁵² Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.

⁵³ Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.

⁵⁴ Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.

роботодавців.

За вітчизняних реалій розвитку економіки України не простежується роль та механізм взаємодії держави на ринку праці з вищими і, як зворотній ефект, вплив елементів ринку праці на забезпечення економічної безпеки ВНЗ, економічний розвиток країни та забезпечення економічної безпеки держави. Іншими словами, є недосконалим механізм, завдяки реалізації якого відбувається взаємодія випускників ВНЗ та роботодавців шляхом узгодження ціни на інтелектуальний капітал та умов праці між ними з урахуванням іміджу вишів, що сприяє залученню інтелектуального капіталу нації до сфери національного виробництва та забезпечення економічної безпеки ВНЗ та держави. За умови забезпечення підготовки фахівців світового рівня може бути забезпечений сталий тренд економічного зростання держави.

В сучасних умовах відбувається нарощування негативних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти, у результаті дії яких відбувається поглиблення розриву якості підготовки фахівців для потреб економіки, зниження рівня матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, що здійснюють підготовку фахівців та збільшення частки непрацевлаштованих випускників загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Дані про кількість прийнятих студентів та випускників ВНЗ України наведено у таблиці 1.

1. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015 рр. (у середньому за період)

2010 рік ¹	2011 рік ¹	2012 рік ¹	2013 рік ¹	2014 рік ¹	2015 рік ¹
1. Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб					
1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7
2. Темп зміни безробітного населення у віці 15-70 років, % до попереднього року					
X	-3,03	-4,34	-4,99	22,33	-10,44
3. За причинами незайнятості, відсотків:					
- вивільнені з економічних причин					
33,0	27,7	23,5	21,9	22,3	27,8
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін					
27,2	30,1	34,0	34,6	31,8	28,9
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму					
10,0	9,2	8,4	8,1	7,8	7,5
- сезонний характер роботи					
6,3	6,9	8,8	8,4	9,3	9,9
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів					
15,5	18,1	16,9	16,8	16,7	16,4
- виконують домашні (сімейні) обов'язки тощо					
2,4	2,5	2,5	3,8	4,6	3,7
- стан здоров'я, оформлення пенсії					
0,9	0,9	1,5	1,2	1,4	0,9
- демобілізовані з військової строкової служби					
1,3	1,2	1,4	1,0	0,3	0,3
- студенти, учні денної форми навчання					
0,2	0,2	0,1	0,2	0,6	0,1
- інші причини					
3,2	3,2	2,9	4,0	5,2	4,5

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015 рік – також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: сформовано за даними⁵⁵

За даними таблиці 1 протягом 2010-2015 років відбувалось щорічне зменшення кількості безробітного населення у віці 15-70 років проте у 2014 році порівняно з 2013

⁵⁵ Державна служба статистики України. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

роком їх кількість збільшилась на 22,33%, а у 2015 році відносно 2014 року – зменшилась на 10,44%. Загалом у 2015 році відносно 2010 року кількість безробітного населення зменшилась на 3,45%. Також досить значною є частка непрацевлаштованих випускників ЗОНЗ та ВНЗ, яка у 2015 році становила 16,4%, у 2010 році – 15,5%, частка безробітних за іншими причинами незайнятості є набагато меншою протягом 2010-2015 років (переважною є тільки частка вивільнених з економічних причин, вона становила у 2010 році 33,0%, у 2015 році була дещо меншою і складала 27,8%, незважаючи на збільшення кількості безробітного населення, а також частка звільнених за власним бажанням, за угодою сторін, яка, навпаки, збільшилась з 27,2% у 2010 році до 28,9% у 2015 році).

Важливим чинником, що впливає на такий стан справ, є збільшення кількості абітурієнтів, які вступають на популярні, однак не затребувані в сучасних умовах спеціальності і не віддають перевагу при вступі вкрай дефіцитним з точки зору забезпечення потреб промисловості і економіки в цілому спеціальностям, подальше працевлаштування за якими не є пріоритетним для них через низький рівень оплати праці на підприємствах та скорочення їх кількості в сучасних умовах. У результаті дії зазначеного чинника відбувається зменшення мобільності робочої сили, подальша локалізація випускників ВНЗ у великих містах.

З урахуванням вищезазначеної необхідності врегулювання ринку праці з точки зору встановлення відповідності вимог ринку праці, економіки та роботодавців виникає необхідність розробки і реалізації комплексу заходів, що повинні передбачати наряду з іншим вдосконалення механізму управління сферою вищої освіти на усіх рівнях задля приведення у відповідність освітніх програм підготовки фахівців відповідно зі складовими економічної безпеки з урахуванням вимог часу, сучасних умов та перспектив розвитку економіки, у тому числі з проведенням обов'язкового моніторингу усіх зацікавлених у цьому процесі сторін (держави, роботодавців тощо). Наявність і поглиблення розриву зв'язку між освітою, наукою та виробництвом є однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог роботодавців.

Таким чином актуалізуються питання, пов'язані з необхідністю здійснення збалансованості фінансових та нефінансових показників з урахуванням взаємозв'язку між витратними і дохідними частинами бюджетів ВНЗ. Зокрема, існує нагальна необхідність розробки адаптованої під потреби ВНЗ збалансованої системи показників (Balanced Scorecard – BSC – розроблена на початку 1990-х років Робертом Капланом і Девідом Нортоном⁵⁶) як одного з методів стратегічного управління.

Об'єктивно підставою використання адаптованої під потреби ВНЗ збалансованої системи показників, зокрема, є: можливість адаптації моделі BSC під потреби ВНЗ з урахуванням їх стратегічних цілей; особливості розробки та практичного використання збалансованої системи показників; значущість вишів у підготовці кадрів для забезпечення потреб тих чи інших секторів промисловості в контексті забезпечення інноваційного розвитку економіки України, зокрема машинобудівного комплексу, харчової та легкої промисловості, які в силу можливості задоволення потреб економіки містять широкий спектр своєї продукції.

Враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що направлення зусиль ВНЗ в сучасних умовах розвитку економіки України на підвищення рівня підготовки студентів, враховуючи при цьому, необхідність забезпечення сталого тренду економічного зростання держави, повинно відповідати вимогам ринку праці, економіки та роботодавців та сприятиме, зокрема: акумулюванню фінансових ресурсів та подальшому їх

⁵⁶ Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hbr.org/2005/07/the-balanced-scorecard-measures-that-drive-performance>.

спрямуванню у реальний сектор економіки; зменшенню рівня безробіття серед випускників вітчизняних вишів; забезпеченню економічної безпеки ВНЗ, держави та національної безпеки загалом.

1.7. Перспективи використання інформаційно-інноваційних технологій в управлінні підприємством

В сучасних умовах розвитку ринкової економіки в Україні зростає роль якісного управління підприємством. Враховуючи загострення боротьби за ринки збуту, обмеженість доступу до фінансових ресурсів, кращі шанси на мінімізацію втрат та швидке відновлення економічних показників матимуть саме ті суб'єкти господарювання, управління діяльністю яких організовано з використанням інновацій та перспективних інформаційних технологій.

Розвиток національної економіки країни визначається активністю інноваційних процесів, економічною ефективністю нововведень, тобто ефективністю перетворення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в інноваційний продукт, такий як нова техніка та прогресивні технології, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності продукції та зменшенню її собівартості на внутрішньому і зовнішньому ринках⁵⁷. Відтак, враховуючи наявну соціально-економічну ситуацію в Україні, актуальною залишається проблема інноваційно-інвестиційного розвитку управління підприємством, про що наочно свідчать численні публікації у фахових виданнях різного спрямування. Так, зокрема, основні засади формування механізму державного управління у рамках функціонування національної інноваційної системи розкрила Т. Бова⁵⁸; В. Будкіним розглянуто принципові підходи до розвитку інноваційної діяльності з виділенням шести її принципових моделей⁵⁹; Ю. Малигоном досліджено сутність використання сучасних інформаційних технологій в управлінні⁶⁰; А. Прошаликіна визначила шляхи активізації інноваційної діяльності в країнах з трансформаційною економікою⁶¹. Роль інновацій та інформаційних технологій у економічному зростанні була досліджена у працях видатного економіста Р. Мертона, що запропонував новітні методи управління підприємством за рахунок впровадження інновацій⁶².

Загальновідомо, що перспективність розвитку суспільства залежить від здатності його членів продукувати та впроваджувати інновації⁶³. Відповідно, саме завдяки «радикальним нововведенням, що мають високий потенціал ринкового проникнення, підприємці отримують додатковий прибуток»⁶⁴, який спрямовується не лише на розвиток

⁵⁷ Будкін В.М. Інноваційна модель розвитку національних економік / В.М. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 67–78.

⁵⁸ Бова Т.В. Формування механізму державного управління функціонуванням національної інноваційної системи / Т. В. Бова // Економіка та держава. – 2010. – № 4. – С. 132–134.

⁵⁹ Будкін В.М. Інноваційна модель розвитку національних економік / В.М. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 67–78.

⁶⁰ Малигон Ю.О. Використання сучасних інформаційних технологій в управлінні / Ю.О. Малигон, Н.В. Головаченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 19.3. – с. 265-271.

⁶¹ Прошаликіна А.М. Формування національних інноваційних систем у країнах із трансформаційною економікою / А.М. Прошаликіна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 72–77.

⁶² Merton R.C. Financial Innovation and Economic Intellectual Performance / R.C. Merton // Journal of Applied Corporate Finance. – 2015. – № 4 (Winter). – P. 12-22.

⁶³ Терещенко В.Л. Інноваційна політика України як основа соціально-економічного розвитку / В.Л. Терещенко // Економіка і регіон. – 2010. – № 2. – С. 207-210.

⁶⁴ Merton R.C. Financial Innovation and Economic Intellectual Performance / R.C. Merton // Journal of Applied